

FRANÇA I EL CONTROL DELS PIRINEUS: EL CAS DE MONTLLUÍS

Resum

Montlluís és una fortalesa militar que se situa a cavall entre la Cerdanya i el Conflent. La seva existència resumeix els conflictes que van existir durant més de dos segles entre França i la Corona d'Espanya. La seva construcció simbolitza el capgirament de forces i la instal·lació del poder de França als Pirineus. Més enllà, però, hi ha el tema de la creació de la frontera —física i mental; militar i política. Aquesta fortalesa feia real la frontera, com ho podien ser d'altres arreu del Pirineu. No obstant això, la gran obra militar que fou enllestida el 1681 va tenir objectius diferents, com ara el control de la població, els seus moviments, els intercanvis econòmics o les relacions socials entre els catalans que van quedar lligats a un o altre Estat. De quina manera es va portar a terme? Quina influència va tenir en els primers anys de la seva existència? I fins on s'estengué la seva pressió sobre els pobles del Pirineu i Prepirineu? La posada en marxa de Montlluís va servir de laboratori de proves a l'Administració francesa de com controlar i segellar el domini territorial i social d'un espai heterogeni i complicat per la seva orografia, alhora que demostrava que els seus tentacles eren més efectius que els de la monarquia d'Espanya.

Paraules clau: Montlluís, frontera, fortificacions, control social, Vauban, Trobat.

Oscar Jané Checa
Investigador 'Juan de la Cierva' - UAB
Centre d'Estudis
Ribagorçans

Abstract

Montlluís is a military fortress which is situated between Cerdanya and Conflent. Its existence summarizes the conflicts between France and the Crown of Spain. Its construction symbolizes the overturning of forces and the installation of the power of France in the Pyrenees. However, there is the subject of the creation of the border —in a physical and mental way; and in a military and political one. This fortress made the border real, like others which could exist all over the Pyrenees. However, the great military work which was finished in 1681 had different aims, such as the control of the population, its movements, the economic exchanges or the social relationships among Catalan people who were bound to one state or the other. In which way was it carried out? Which influence did it have in the first years of its existence? And until where was its pressure on

the towns of the Pyrenees and Pre-Pyrenees spread? What Montlluís started served as a laboratory of tests for the French administration about how to control and seal the territorial and social domain of a heterogeneous and complicates space for its orography, demonstrating, at the same time, that its tentacles were more effective than the ones of the Spanish monarchy.

Keywords: Montlluís, border, fortifications, social control, Vauban, Trobat.

Parlar de Montlluís al Pirineu és parlar d'una triple simbologia —que no pas realitat— que hi va lligada: terra frontera, terra militaritzada, terra de pobles. Si a això hi sumem els components històrics necessaris hi tenim la història de moltes valls a cavall entre les diferents estructures verticals que han anat marcant línies divisòries físiques i mentals, econòmiques i lingüístiques. Moltes d'elles, però, van de la mà d'una acció conscient i portada a terme per estaments de poder, amb una voluntat d'incidència local. Aquest és el motiu que ens porta a estudiar el cas de la fortalesa —convertida en poble militar— de Montlluís, a l'Alta Cerdanya.

La visió que tenim d'una construcció com aquesta i del que representa és difícil de captar en la seva plenitud amb una mirada actual. La vida del segle XXI frega de llarg la influència d'una obra d'aquestes característiques, tant pel seu valor militar com geo-estratègic, pels seus efectes socials com polítics. En qualsevol cas, resta la idea que parlar de Montlluís és parlar de frontera. Si bé ens és molt difícil parlar de «frontera» quan al segle XVII el concepte mateix no tenia la mateixa definició concreta que avui dia. De fet, és en aquell mateix moment quan el terme comença a circumscriure la triple idea de barrera-separació-escut amb la necessitat d'aclarir-ne els límits. I és que fins aleshores només es tractava de límits o confins, definits per prats, muntanyes, cases, rius o zones irregulars, sovint relacionades amb diferències culturals, lingüístiques o arquitectòniques. Les imposicions verticals, derivades de les polítiques d'Estat —concèntricament centralitzadores— en van fer ús en pro o en contra. Per això, tot i que emprem el mot «frontera», hem de vigilar de no caure en errors historicointerpretatius ni de comprensió.

Pierre Vilar deia en la seva coneguda expressió que «la millor manera d'observar el món —tot assenyalant la partició política i poc natural de la Cerdanya— era situant-se a les mateixes fronteres». La visió de la vida a escala local projecta les visions de la microescala a una macroescala generalitzadora. Les fronteres, quan són instituïdes, ens il·lustren i s'afirmen per les seves contradiccions (poc naturals, a diferència del que la historiografia

ha imposat des del segle XIX, i on les llengües i cultures poden ser idèntiques en una banda i altra), per la presència militar (vegeu el cas de Montlluís) o per la (post)continuïtat de les relacions humanes i socials. El problema o la qüestió davant la frontera al segle XVII és el fet d'observar-la com a tal amb els nostres ulls i plantejar-nos si pel fet d'existir una frontera aquesta ho és automàticament, si existeixen diferències. Si avui en dia pot ser difícil donar resposta a aquest interrogant, pensem doncs quina resposta donar a les diferències «frontereres» —fora d'un àmbit estrictament polític— al segle XVII.

Per tal de comprendre millor l'establiment o l'interès de la «frontera» entre les dues monarquies de l'època, França i Espanya, sembla necessari fer una ullada pràctica i general d'elements ben diversos com ara símbols, la redacció dels continguts dels tractats de pau, el temps, les destrosses militars recurrents, les construccions bèl·liques, les modificacions en la toponímia, etc. I també observar si existeixen continuïtats com per exemple en les relacions familiars, comercials o altres, i els efectes que se'n deriven.

La història és lluny de ser predestinada, per molt que ben sovint els llibres de text, des dels escolars fins a aquells destinats als més adults, semblin voler dir el contrari. El tractat dels Pirineus de 1659, en canvi, sembla lluny de «crear» una frontera al segle XVII —i més enllà. Perquè això fos així, hauria calgut la conjunció de diversos factors que s'estendrien fins al segle XX. N'és el cas en alguns aspectes: el canvi d'estatus institucional del Rosselló amb la supressió de les antigues formes de govern catalanes per un Consell Sobirà —relleu del poder de la Cort, tot i que amb una certa autonomia de difícil relació ara mateix—; la multiplicació dels efectius militars durant el darrer terç del segle XVII al Pirineu —amb el fet més simbòlic de la construcció de Montlluís—; els efectes continus i directes sobre la població de les guerres i els conflictes europeus i, essencialment, francoespanyols (augment de tropes a curt i llarg termini) són clau per entendre la transformació social i política —ans identitària— de les poblacions.

La informació utilitzada per a aquest incís en el pensament de la frontera a través de Montlluís i la «frontera pirinenca» s'ha extret d'arxius diversos, com Girona, Ripoll, Puigcerdà, Barcelona, Perpinyà o París..., i ho explicitem per demostrar d'entrada com la frontera no afecta només els circumveïns, sinó tot un conjunt del país que hi habita a la falda extensa. La influència i la importància de Montlluís queda ben reflectida en tots aquests indrets. D'alguna manera, es fa palesa l'observació de les múltiples conseqüències de la (a)frontera i de l'acció portada a terme des de Montlluís, veient-les a partir de processos judicials, ordres, decisions polítiques locals o la correspondència, analitzant així les mutacions econòmiques i altres en aquest país pirinenc. Ço ens porta a fer-ho a partir de tres àmbits: el primer, simplement una qüestió, «¿frontera?»; el segon, evocant dins el possible alguns exemples d'efectes socials; i, per últim, com emergeixen i de quina manera les conseqüències polítiques.

I - ¿Frontera?

Variabilitat de la frontera

¿La variabilitat/inestabilitat de la «frontera» genera «frontera» per ella mateixa? Aquesta pregunta seria la base necessària abans d'abordar el tema *de facto*. La frontera parteix de la inestabilitat del seu contingut. Com a primer exemple, el de la terminologia mateixa, i l'ús fet en un o altre idioma, en una o altra historiografia. Després, el concepte de frontera-temps. L'evolució del terme i del seu significat a mesura que la història avança es fa palès. Confí, barrera, separació, límits s'associen a frontera, si més no des del segle XVII com a mínim. També, els debats locals i nacionals, per què no estatals, han establert límits fixos i educat les diferents poblacions sobre el que són o deixen de ser. La frontera dels Pirineus, especialment en la seva banda oriental —de ben segur també en el seu vessant atlàntic— ha provocat confrontacions i controvèrsies. Entre altres raons, només per saber si realment la cadena pirinenca fila prim pels cims fins a tocar Portbou i Cervera, o si, ans al contrari, les seves branques s'estenen fins al nord de la plana del Rosselló —les Corberes—, la qual cosa explicaria potser per què la llengua, la cultura i les tradicions catalanes —col·lectiu humà inclòs— hauria arribat fins allà. Clar que per la mateixa regla, aquesta darrera opinió estaria ratificant una idea de «frontera natural»...

Més enllà de tot debat existeix la interpretació de la formació d'una frontera militar, la qual sembla idear-se i desplegar-se a finals del segle XVII a Europa. Si bé ens «sedueix» la política conseqüent de França en aquest sentit per la seva continuïtat, i per tant perquè ens permet una bona observació, els resultats de la monarquia hispànica en aquest sentit són pessims. La desigualtat de forces es fa palesa quan, davant l'arribada massiva de forces gal·les i la construcció del poble-fortalesa de Montlluís —i les conseqüents destruccions de places com Puigcerdà—, Espanya només és capaç de posar en peus un fortí similar des d'un punt de vista geoestratègic al segle XVIII. Serà el castell de Sant Ferran a Figueres, que de cap manera aconseguirà tenir la mateixa influència sobre el territori. De fet, alguns viatgers i militars francesos que s'hi atansen a finals del segle XVIII, es riuen de la seva capacitat i idoneïtat.¹

La frontera *imaginada* per Pèire —o Pierre, segons suggereixen alguns historiadors respectuosos amb l'idioma dominant de l'època— de Marca s'elabora a partir d'un punt de vista polític. Un dels màxims executors d'aquesta visió serà el ministre Mazzarino. Molts arguments desfan la frontera «natural» dels Pirineus, però el cas de Llivia segueix sent el més eloqüent per la seva absurditat. Llivia xoca de ple amb la «tradició dels límits» que tant imploren els manuals universitaris francesos com els de les escoles. Marca aconseguirà, ja gairebé moribund, que es porti a la pràctica un nou estil de concebre les línies divisòries

—dictant separacions historicopolítiques— entre monarquies —Estats moderns en eclosió— com França i Espanya. Un dels principals objectius seria fer esclatar els *micro-Estats* pirinencs que s’anaven gestant des de l’època medieval, i que havien anat conservant els seus privilegis; una contradicció amb l’extensió dels tentacles centralitzadors de l’Estat imaginats per Marca, com també per Richelieu i Mazzarino, posteriorment. Les valls que encara no havien assolit un grau fonamental d’autonomia o que no se situaven prou clarament en un espai cèntric entre les dues monarquies, quedaven així assimilades a un o altre monarca.

Malauradament, però, el «paper» no fa la «frontera». És únicament un contracte. El primer dels esglaons. A l’època moderna caldrà temps i guerres perquè aquest contracte de límits es vagi cicatritzant o, ben al contrari, es demostrï la seva impossibilitat per tota una sèrie d’intercanvis i inestabilitats. El nostre interès rau llavors a entendre aquesta *neofrontera*, com ara els comportaments socials respecte de les diferents decisions polítiques, ja que lluny d’una lògica o continuïtat, es tracta sovint d’oportunisme polític. Un oportunisme que França va saber conjugar contra el seu principal enemic, la monarquia hispànica, durant la Guerra dels Segadors, fins al punt de capgirar una relació de forces que mai no li havia estat favorable. Oportunisme i oportunitat serien les millors definicions per a la política de França entre els anys 1640 i 1678. Entre el primer acord amb Pau Claris i la presa de Puigcerdà a finals de la guerra d’Holanda (1672-1678), França creix i es consolida al ritme del seu rei, un Lluís XIV que s’afiança gràcies als estris dels quals disposa internament i externament. Unes eines que li arriben arran de la política de sobirania central i europea exercida des d’Enric IV i, amb més força, des de Richelieu.

De fet, tot i la «conquesta» —pretesa sota aquesta denominació per les autoritats franceses, argument principal del perquè de la seva annexió— del Rosselló el 1641 i tot i la inclusió d’aquest territori a la monarquia de França el 1659, la presència militar era proporcionalment minsa, comparada amb el gruix dilatat al nord d’Europa. Després d’aquesta data, a més, França esgrimeix diverses temptatives per bescanviar el Rosselló amb els Països Baixos espanyols, demostrant de passada un interès purament geoestratègic i de càlcul geopolític. El Rosselló —i les altres terres annexades— no era altra cosa que una peça destacada, una frontissa, en l’escaquer polític i militar de França dins Europa. El cas rossellonès es pot comparar així amb el d’Alsàcia o el Franc-Comtat, terres «frontera» i espais militaritzats. Això no obstant, el mateix joc geopolític de França convertia la frontera nord-catalana —o del sud del regne de França— en un ser i no ser. Frontera històrica mantinguda a les Corberes amb el Rosselló i frontera politicoespacial al Pertús cap a Espanya, aquesta darrera va viure una constant alteració durant dècades després del tractat dels Pirineus. Els escenaris militars i la realitat dels territoris es van conjugar amb la variabilitat de la frontera.

Així doncs, cada vegada que hi havia una declaració de guerra, el conjunt de la Cerdanya —i l’Empordà— era ocupat per les tropes franceses. Bé, no va ser així de seguida, almenys

durant la dècada dels seixanta. Però la guerra d'Holanda va marcar un punt d'inflexió i una omnipresència francesa a la zona. En aquella situació, la frontera es desplaçava fins a les vores del Cadí, Berga o l'Urgell. La frontera es movia *positivament* per plasmar les diverses idees de com i per què conservar i vigilar la frontera mateixa. Un dels qui més èmfasi en fa és l'advocat general del Consell Sobirà del Rosselló —i futur intendent de França a la província—, el català Ramon Trobat, que deia que un cop assegurats de ben conservar el territori, calia donar-li una legalitat perquè França es fes seu el territori cerdà. Una vegada fet això, Puigcerdà havia de perdre la seva capacitat autogestionadora i part de les cúries baronials i jurídiques en favor de la gestió i administració del Consell Sobirà —amb seu a Perpinyà.² La frontera deixaria de ser aquella «natural» que passava per la Guingueta d'Ix per situar-se a la Collada de Toses i damunt Bellver de Cerdanya. Això no va acabar passant perquè la pau de Nimega de 1678 no ho va recollir finalment. Si més no des d'un punt de vista oficial, perquè a la pràctica la frontera es podia arribar a instal·lar a les portes de Barcelona, com durant els anys 1690-94, quan aquesta dibuixava una ratlla imaginària entre Hostalric i Girona.

Lluny d'un arrelament estable, aquesta observació només ofereix dubtes sobre l'estabilitat de la frontera com a tal. El principi d'establiment de les marques de separació oficials —que no pas socials, de moment— només pot afirmar-se a partir d'una política fortificadora conseqüent. Noves construccions, reparacions i innovacions portades a la pràctica per teixir una xarxa divisòria, o com a mínim distintiva per donar sentit polític a «la nostra» terra i davant de «l'altra». Des de 1659, data en què es fixen els drets i perquè de la separació i annexió de territoris a França fins a 1678, moment en què es decideix edificar Montlluís, són centenars les actuacions bèl·liques i d'arquitectura militar que s'han portat a terme. Però cap no tenia el sentit ni les dimensions de la que es volia projectar en aquell moment. El seu valor superava l'àmbit estrictament militar, i denotava una voluntat objectiva per definir-se «amos» d'aquelles terres, a partir de les armes fins al cor de la societat. Amb Montlluís, els períodes de pau i de guerra se superposaren i s'establiren noves formes de control i de fer la guerra.

En definitiva, la implantació de tropes franceses a la Cerdanya i al conjunt dels punts estratègics de la frontera, que anaven des de l'alta muntanya fins al mar —Cotlliure, Banyuls o Cadaqués i Roses en alguns moments, etc.— donava a França un major control del Rosselló i de les accions hispàniques. Es tractava sobretot d'assegurar-se tenir un peu sobre la frontera, fent de retruc que aquesta existís, i tenir un «coixí» protector en cas d'agressió o atac per part de les tropes d'Espanya.

És a dir, una vegada França va tenir clar el seu interès per conservar el conjunt d'aquest territori —tot i que va mantenir la carta d'intercanviar el Rosselló pels Països Baixos fins ben bé el 1698, com hem pogut deduir en diversos arxius parisencs—, es va engegar la política fortificadora donant llum verda arreu a les propostes de Vauban. A partir d'aquell moment,

parlar de política de fortificacions —defensiva, com preconitzaria el mateix Vauban fins a la seva defenestració— era parlar de política fronterera o creadora de fronteres (militar, social, etc.). Per això, calia un element-nucli: no seria cap de les places fortes ja existents, sinó un nou centre, innovador, que aglutinés els sentits de la poliorcètica més moderns, però també les tradicions militars, juntament amb una nova manera d'entendre l'organització administrativa i social del lloc. Si a això hi sumem un emplaçament geoestratègic, descobrim una de les armes més eficaces per *crear frontera* de Lluís XIV: Montlluís. La seva raó d'ésser eren els seus objectius múltiples: defensa fronterera, plataforma ofensiva, centre de control intern i extern de les poblacions veïnes i dels diversos perills i, per últim, el control de les mateixes tropes per evitar-ne desercions, saquejos i excessos sobre el territori.

Montlluís entra en joc per posar fi a la variabilitat de la frontera com una arma ultramoderna per a l'època. Havia d'aconseguir fer del paper un fet tangible, gràcies a la seva flexibilitat i múltiples funcions, per la seva proximitat a l'enemic i per la intromissió en els afers civils —com el control del comerç de la sal a la muntanya. La seva creació mateixa va significar el desarrelament d'un conjunt de masos i d'habitants, ja que va caler destruir el Vilars d'Ovansa i altres habitacles. La seva ubicació, al coll de la Perxa, entre la Cerdanya i el Conflent, no va ser innocent. Tot i que s'atribueix a Vauban, la documentació llegida deixa ben clar que els indrets són inspeccionats, proposats i descartats per Ramon Trobat. Serà ell mateix qui, una vegada decidit el lloc i després de la visita de Vauban, s'encarregarà de la supervisió de les obres i el manteniment del lloc fins a la seva inauguració el 1681. Just en el moment en què el mateix Trobat és nomenat intendent del Rosselló. Les raons geoestratègiques de la seva construcció a microescala es recullen en alguns escrits com el següent:

[la plaça] est dans la Cerdagne, hors de tous les deffilés du Col de la perche, Et dans un poste duquel les troupes du Roy peuvent marcher en bataille par toute la Cerdagne, Je croy que quand cette place seroit plus a la veüe de Puisserda; Elle auroit peu mettre mieux a couvert quelques villages de la Cerdagne qui sont a l'obéissance du Roy, Mais l'esloignement du desfilé du Col de la perche (qui est le seul passage par lequel nous pouvons aller en tout temps en Cerdagne), Sa Mté auroit esté obligée dy fer construire un fort, pour empescher que les Ennemis, entr[ent] rendant maistres de ce desfilé, ne nous empeschent la communication.³

Va ser llavors quan es va encarregar a Trobat d'organitzar la tasca logística dels materials per a la construcció. I en una de les primeres decisions que pren s'observa una de les constants des de l'afiançament de la frontera, el contraban i el comerç general. De seguida incideix perquè el ferro no surti del país per poder-lo conservar per a les obres.⁴ De fet, Trobat va voler prohibir, sense èxit, el comerç de ferro amb el Principat, però també amb el Llenguadoc.⁵

Per fer la frontera no podia haver-hi dubtes ni inconvenients en cas de necessitat. Així és com, per tirar endavant la macroobra d'enginyeria militar de Montlluís, es va esborrar la població d'Ovansa (o Vilars d'Ovansa), un dels 33 pobles de la Cerdanya que van passar a mans de França amb el tractat dels Pirineus.⁶ No va ser una tasca fàcil, per l'oposició dels seus habitants. I és que un cop construïda la fortalesa s'havia d'anar creant un cinturó de protecció i projecció a la vegada, com quan el 1683 es va decidir enderrocar novament algunes cases properes, els habitants de les quals tenien només tres setmanes per establir-se dins la plaça.⁷

A partir de llavors, tot i la implicació de persones com Trobat i Chaseron, el governador de Montlluís, Durban, va començar a prendre més rellevància i a manegar una tàctica política exclusiva a la Cerdanya.⁸ La presa de posicions s'anà fent no només respecte de la potència hispànica, sinó en relació amb la població del país. A les expulsions, destruccions i opresions cal sumar-hi llavors una lluita desequilibrada —amb diferents armes— pel comerç, l'Església o la justícia. Montlluís escenifica poc a poc una nova frontera.⁹ Els habitants que s'estaven a prop comencen a viure amb la novetat de la plaça, que significa prendre nous costums, com aportar subsistències quotidianes als militars, i que les autoritats locals hagin de fer-hi reunions periòdiques. Així, passaren d'allotjar els soldats en èpoques de guerra a haver de subministrar tot tipus de material i obra. L'afirmació d'un cert malestar esdevenia inevitable tot evidenciant-se una veritable transformació en els costums comercials i productius, i sobretot en els seus objectius. La presència dels soldats en els camps es feia constant.¹⁰

Montlluís, però, havia de permetre també, tal i com recomanava Vauban i insistia Trobat de manera recurrent al Secretari d'Estat per a la Guerra, Louvois, alliberar la població del pes dels soldats, ja que en temps de pau aquests es quedaven sense feina i vaguejaven entre els pobles creant situacions extremament desagradables —per no parlar de les èpoques de guerra. Montlluís mantenia les tropes closes i controlades dins la ciutadella.

Els Pirineus catalans, un centre geoestratègic

Amb el desplaçament del conflicte francoespanyol cap als Pirineus —o amb la seva intensificació, ja que els fronts al nord d'Europa van persistir fins a finals del segle XVII—, també hi va haver un canvi substancial en el mode de les guerres i els centres de poder. Tot d'una «les fronteres» es fan necessàries, és a dir, la necessitat de control d'aquestes té una orientació paral·lela en el relleu de forces estatals. Si fins el 1640 la monarquia hispànica era la que dominava la balança bèl·lica i el control de la frontera del Llenguadoc —aquella que separava les monarquies de França i Espanya—, a partir de la dècada de 1670, França és qui controla el Pirineu —i ben segur, el Llenguadoc.

El principal període de canvi, com hem esmentat, és la guerra d'Holanda. A nivell local, aquesta arriba conseguint a la revolta dels Angelets (1663-1672), com un punt final a 10 anys d'accions i revoltes antifranceses (antifiscals o no),¹¹ i davant la qual cosa les autoritats gal·les havien hagut d'actuar de manera intuïtiva, ja que no se sabien encara els designis de Lluís XIV per a aquelles terres. A partir dels darrers judicis, durant els primers anys de la guerra, i després dels complots que van tenir lloc a Vilafranca i Perpinyà (1674), les decisions que es prenen sobre les poblacions i la seva actitud són d'una extrema inflexibilitat i duresa. Els manaments posen de relleu la idea de fixar exemple per evitar revoltes futures contra l'autoritat de França. És a partir d'aquest moment que cal entendre l'evolució i el canvi en la relació de forces entre les dues monarquies entre 1673 i 1697, entre el principi de la guerra d'Holanda i el final de la Guerra dels Nou Anys. Encara podríem dir més, fins als inicis de la Guerra de Successió. Però com que la temàtica era tota una altra —o no, segons el punt de vista—, potser seria millor seguir situant la mutació fins a la pau de Ryswick.

El veritable punt d'inflexió en la demostració de forces militars i en l'interès de França pels Pirineus va ser l'any de la presa i destrucció de Puigcerdà, el 1678. En marxar de la vila arran del tractat de pau, el mes de setembre d'aquell any, les tropes franceses van voler demostrar que tot i la «retirada», aquell territori només tenia un clar dominador que, a hores d'ara, quedaria a les portes per tal de fer i desfer segons les seves necessitats. Només alguns destacaments de miquelets «d'Espanya» van ser capaços de fer front, o més aviat enterbolir, el control de la zona als francesos. Lluís XIV i Louvois van prendre llavors la decisió d'enfortir la frontera, de fer-la real i creïble, a partir de l'instrument militar. Tanmateix, els afers i revoltes viscudes al Rosselló o al Conflent contra França —amb els intercanvis naturals i solidaris entre una banda i altra de la frontera, les conspiracions de la baixa noblesa local o les guerres mateixes— havien permès fer veure a les autoritats que no només es podrien fer seva la província per les armes, sinó que calia un control més profund. És llavors quan s'introdueix el concepte de control sociopolític. Era una veritable novetat.

Llavors, «1684». La guerra del Luxemburg no deixa la muntanya catalana exempta de confrontacions. Per aquell temps, Montlluís ja era una realitat. Per primera vegada, es podia comprovar la capacitat de la plaça en temps de guerra, declarada o no. La vila-fortalesa militar es va erigir en un centre d'organització logístic, la qual cosa era molt important, i evitava els relleus de Vilafranca de Conflent o la mateixa vila de Perpinyà. No cal dir que en un tres i no res, les terres sota control de la monarquia hispànica van ser ocupades sense gairebé cap oposició. Entre 1684 i 1689, data de la declaració de la darrera gran guerra del segle XVII —dels Nou Anys—, es va procedir a l'adequació i millora tècnica de la plaça. De manera que la seva capacitat ofensiva va créixer considerablement, obviant el seu ús oficial inicial que no era altre que portar a terme una defensa de qualitat i la tranquil·litat als habitants del país. El governador de Montlluís, Durban, va esdevenir a vegades un veritable virrei pirinenc, donada la seva capacitat logística i militar. Això li va comportar

greus enfrontaments i queixes dels pobles veïns, i també del mateix intendent del Rosselló, Ramon Trobat.

Davant d'una «arma» d'aquestes característiques i dimensions resultava difícil que la mentalitat dels dirigents francesos fos la de continuar pensant a defensar i no aprofitar per atacar. Montlluís i la xarxa de fortaleses refetes o construïdes al llarg de la «carena» fins a la Mediterrània —inclosa la costa— havien esdevingut plataformes ofensives. En aquest sentit, l'explicació de Trobat al secretari d'Estat per a la Guerra és aclaridora:

La prise de la Seu d'Urgell, avec celle des chateaux de la Bastida, et de Valense, et en suite la fortification de Bellver, avec la demolition des ces trois premiers postes est d'une si grand avantage, pour le service du Roy que outre l'estendue de plus de quinze lieux de long et cinq de large de paÿs, que ces conquestes et fortifications ont soubmis au Roy et conservé sous la domination de sa Ma^{te} ont achevé de le rendre le mestre des toutes les montagnes de Catalogne, ouvert une route jusques a present inconue, pour entrer par plusieurs differents endroits dans le centre de cette Province, et pour porter la guerre en Aragon sans avoir besoing pour cella de fait des nouvelles conquestes, ni pour pouvoir aller avec un camp volant à la plaine d'Urgell, a empêcher les enemis d'entrer en Catalogne, que avec des fortes troupes.

C'est a present que l'on voit quant bien a-t-il esté utile pour le service du Roy, d'avoir par ces ordres, monsieur le Duc de Noailles fait demolir ces deux dernieres campagnes la Place de Camprodon, les murailles de Ripoll, St. Jean Las Abadesses Pardines et les tours de Ribas: la fortification de Bellver protegeant et mestrisant, avec Montlouis toutes les montagnes ou ces forts estoient situes, rendant tout le pays qui les environent inutile pour les enemis, sans que les postes de Castellfollit et Berga, qui sont les seuls, qui restent aux enemis en ces montagnes puissent, ni nous incomoder, ni empêcher d'aller ou nous voudrons: tous ces deux postes ne pouvant pas contenir pous de cinq cents hommes de garnison, et leur situation estant dans des endroits, que par cette même situation estant dans des endroits, que par cette même situation, la conquete nous en est indifferente, et aux enemis. La garnison qu'ils emploient inutile. En sorte qu'il ne reste au Roy pour se rendre le mestre de toute la Catalogne que prendre Barcelonne, qui est la capitale de toute cette Province et la seule à laquelle on doit de toutes les autres places ne devant estre considerées, que il a un moyen, pour faciliter la prise de celle cy; la conquete de cette ville oblige aux enemis de se retirer a Lerida a nous abandoner presque toute cette Province, et a ne pas conserver, toutes les places qu'ils ont a present entre Roussillon et Barcelonne.¹²

Montlluís era, doncs, la peça clau que permetia desentendre's d'algunes localitats de menor importància. Era l'eina d'estratègia militar acurada entre la Cerdanya, la Vall de Ribes, Ripoll, Camprodon i l'Empordà. La presència contínua en temps de guerra i la pressió en

temps de pau afectà de manera evident les poblacions situades en aquests territoris, tant per la seva pròpia reacció psicològica com per les accions actives i passives dels francesos. D'alguna manera també, com diu el mateix Trobat, el centre geoestratègic de les accions i de l'interès francès s'havia traslladat definitivament al Pirineu català centre-oriental.

Objectius polítics

Com acabem de veure, un dels darrers —o principals— objectius polítics i militars de França, i per tant arran de la construcció de Montlluís, era dominar els Pirineus catalans per assolir en un moment o altre el control del Rosselló amb el Principat inclòs. És a dir, Barcelona seguia en el punt de mira de Lluís XIV, segurament també a causa de la insistència de l'intendent del Rosselló, Ramon Trobat, el qual considerava indispensable la «reconquesta» de la capital catalana. Fos com fos, els esdeveniments de finals del segle XVII semblen haver anat en aquest sentit, i les súpliques i recomanacions de Trobat a Louvois durant la dècada de 1680, van obtenir resultats: a principis de la tardor de 1697 les tropes de Vendôme entren a Barcelona amb Trobat al seu costat. D'alguna manera, Montlluís va ser una arma geoestratègica de primer ordre durant aquella guerra.

L'objectiu polític restant clar, la reconquesta de Catalunya per fi clarament a l'agenda de Lluís XIV, calia portar a terme una ocupació seriosa del Principat. Tot començava a la Cerdanya —oficialment o no. L'estratègia principal passava per una dominació militar total i per un control social i polític de la població. Dues accions que havien de contravenir profundament la monarquia hispànica. Aquest era l'objectiu real del rei de França. Fer de Carles II un rei coix territorialment i militarment era fonamental. Per aquest motiu, la Cerdanya va tornar-se un laboratori experimental des d'un punt de vista politicomilitar —a imatge de la província del Rosselló—, amb unes característiques pròpies com són les poblacions de muntanya i la seva orografia. Així, el mes d'agost de 1689, Ramon Trobat escrivia a Louvois l'interès que hauria de tenir França de mantenir sempre les places fortes «et particulièrement celles qui sont les plus frontières», de Montlluís a Bellaguarda.¹³ Aquesta teoria s'emmarca en les accions consegüents de Lluís XIV, que demanava un augment de la logística i la lògica militar. Sens dubte, els objectius polítics no podien deixar de provocar efectes socials i col·lectius, i no només per culpa de la guerra.

II - Alguns efectes socials

Els primers efectes socials de l'afirmació de l'interès de França pels Pirineus, arran, doncs, de la construcció de Montlluís i la creixent pressió militar, són les mutacions directes en les actituds i costums dels habitants, les viles i els territoris. L'efecte *col·lateral* de les fortificacions «a frontera» essent la vinguda creixent i contínua de soldats fou la d'un lloc

fix de control. Un control que se centrarà en els camins, les relacions socials, les famílies, els lligams... En definitiva, sobre la vida pública de la zona. Comerç, casaments, festes o la mateixa capacitat agrícola tenen un ull posat al damunt.

«L'economia alimenta les fronteres i viceversa». Aquesta idea ja pesava sobre el contraban i el comerç prohibit. De fet, els controls portats sobre el comerç tradicional i secular van convertir aquest darrer en contraban o en objecte de controvèrsia. Però, vegem quins van ser els primers efectes de la construcció d'aquest «monstre» militar per a l'època. Montlluís influirà, doncs, en primer lloc, sobre l'economia: la seva construcció mateixa fa créixer la necessitat de mà d'obra. Això provoca una concentració desigual de persones del país i de fora, la qual cosa provoca un major control per part de les autoritats. La vigilància de les persones es fa amb mà ferma, si fem cas de Trobat quan diu que «en ce pays pour y établir le bon ordre, de faire toutes les choses avec beaucoup d'autorité, particulièrement au Mont-Louis».¹⁴ Des del principi de les obres, doncs, creix la vigilància, i creix també un incentiu econòmic que es capgira cap a les obres. Amb els treballs i els encàrrecs per al manteniment de la plaça s'amplifica la dependència local vers Montlluís. Els primers anys va ser obligatòria (terra, fusta, mà d'obra, etc.), però després, com que altres recursos i intercanvis van ser suprimits, resultava quasi positiu fer negoci amb els militars. A vegades aquesta economia no era més que un impost encobert, tal i com succeeix quan el governador Durban exigeix de manera recurrent als pobles veïns que cedeixin aliments i palla. Com hem comentat anteriorment, Trobat i Louvois es veuen en la necessitat d'intervenir i posar límits al governador per evitar desordres que portessin a nous conflictes majors.

En segon lloc, els efectes humans: un descontentament creixent. L'eliminació de cases, el desplaçament de persones i el control excessiu en són algun dels principals motius. Si bé és cert que amb Montlluís s'evitava l'allotjament de tropes en els pobles, també és cert que amb la creació de la plaça la por i l'amenaça militar es feien permanents. A més a més, els retocs i millores de Montlluís van seguir provocant desallotjaments i moviments en els pobles veïns. Aquest va ser el cas l'octubre de 1683 quan va ser necessari eliminar —«enlever»— les cases dels voltants, per a la qual cosa l'intendent Trobat ofereix només tres setmanes perquè es dugui a terme.¹⁵ Prèviament, el cap militar Chaseron havia estat enviat a la plaça amb tropes suplementàries per si de cas la població s'hi resistia. La rapidesa de l'operació deixa veure, però, que calia evitar com fos un focus de conflicte, i era indispensable actuar amb celeritat.

La creació de Montlluís influeix també en les comunicacions. L'obertura de nous camins, la neteja d'algunes zones, el buidatge d'alguns boscos o els controls estratègics i comercials van provocar readaptacions locals sobre la manera de moure's. Els efectes foren directament proporcionals sobre el comerç. Si augmentava el control militar a la zona, creixia el contraban. Si existeix un comerç i de sobte aquest es prohibeix, es converteix automàticament en contraban. Però per certificar-lo, calia controlar-lo. I això és el que succeirà en

aquells anys. El comerç més comú era el de la sal, símbol del tràfic pirinenc, i que ja havia provocat alteracions destacades a la dècada dels seixanta. Tanmateix, en aquells anys, el control fronterer a la zona no era exhaustiu sobre el conjunt dels productes, ja que les autoritats no gaudien d'un nombre suficient de soldats. El propi intendent Carlier afirmava el 1673 que «il seroit bien difficile de l'empescher [el comerç de blat] sans que les habitants du Conflent souffrissent de la disette».¹⁶ La comunicació entre la Cerdanya i el Conflent passava exactament per allà on s'acabà instal·lant la plaça de Montlluís. A partir de finals de la dècada dels setanta i, sobretot, els vuitanta, tot canvia.

El contraban es disparà llavors en relació amb les noves «taxes de frontera» i els controls. Entre 1659 i 1697, els casos de contraban es multipliquen. Però no és fins a la construcció i posada en servei de Montlluís que té lloc una creixuda espectacular: a partir de 1684 fins a finals de segle, el contraban es multiplica un 325%. Però el que resulta més eloqüent és el creixement que té lloc només durant els anys 1680 a 1684, un 800% més de casos registrats pel Consell Sobirà tot just posada en marxa la plaça.¹⁷ Fixem-nos a més que es tracta d'un període de pau. La influència de Montlluís sobre el comerç sembla palpable. Qui exercia el contraban? Doncs els mateixos que fins fa poc feien de comerciants i aquells que, conscients de la nova situació, veien una manera d'obtenir entrades suplementàries, sobretot en temps de guerra: traguers, pagesos o els mateixos soldats. Però el que més preocupa del contraban en aquell moment a les autoritats franceses és l'intercanvi d'informació que generés alteracions i facilitats a l'enemic. En qualsevol cas, la situació que s'havia generat permetia dir que la frontera exercia de frontera: la «frontera» es feia la «pàtria» dels contrabandistes.

De tota manera, aquesta pressió sobre el comerç sembla haver-se dibuixat només fins a la Guerra de Successió, moment a partir del qual la presència d'un Borbó al capdavant d'Espanya semblava, si més no, desviar tota pretensió hispànica sobre la província del Rosselló. En aquest sentit, alguns sectors comercials no van aturar el seu intercanvi entre els regnes de França i d'Espanya, entre valls occitanes i catalanes per exemple. Aquest seria el cas de productes manufacturats i de l'àmbit dels teixits, com indica Patrici Pojada en la seva darrera recerca sobre el comerç a partir del País de Foix.¹⁸

A la Cerdanya, el comerç és local, tradicional i plurisecular, cosa que implica que tota prohibició pot portar alguns pobles a una situació de precarietat (vegeu en el cas de la fusta, l'agricultura, el lloguer de terres i el seu usdefruit, vendes d'excedents com el blat, etc.). Nombrosos exemples mostren les maneres de controlar el comerç, o millor dit, el *ja* contraban. Així, el 1680, s'erigeix una acusació contra Josep Florensa de Puigcerdà perquè intenta fer entrar farina a terres de França. La nit del 6 de maig «amagava set sacs de blat en un camp als afores d'Aja, prop de la “ratlla de Fransa”». ¹⁹ Va rebre l'ajut de diverses persones d'un costat i altre. La contrapartida, la pena no només era física o de presó, sinó que repercutia sobre l'economia familiar del transgressor: es confiscaven llavors animals, càrregues de blat, etc.

En qualsevol cas, el contraban més important seguia sent aquell comerç preeminent abans de la «frontera», el de la sal. I encara més tenint en compte les taxes aplicades sobre tota sal que no provenia del Llenguadoc. La resta de materials encara eren plausibles de ser permesos i portats sota una permissivitat laxa. És el cas del ferro, el carbó, la fusta o la terra mateixa, elements necessaris per a la mateixa construcció i manteniment de Montlluís.

En canvi, un dels efectes menys estudiats, si bé molt comú, és el de l'usdefruit de terres i patrimonis entre «habitants de França i d'Espanya». Calia viure amb les noves *excepcionalitats*. Quina era doncs la normalitat sinó la confiscació automàtica de terres i rendes en cas de declaració de guerra, tenint en compte que entre 1659 i 1698 només hi va haver 20 anys de pau —la meitat del temps, si no hi afegim les confiscacions i ocupacions indegudes. També les herències eren motiu de *conflicte* per a les autoritats. De manera que un dia o altre aquest problema devia afectar les famílies i els seus patrimonis. Tot depenia de si l'hereu o hereva es trobaven en territori d'Espanya o de França (vegem sinó el cas de la família Travi en què la testamentària indica que l'hereva només podrà prendre possessió del seu patrimoni si torna sota sobirania del rei de França).²⁰ Per últim, les jurisdiccions senyorials, que havien quedat entrebrancades a causa de la frontera de 1659, podien provocar casos inversemblants, com ara sentències d'una cort de senyor —tradicional o eclesiàstic— sobre un súbdit pertanyent a un altre rei. Segurament moltes de les sentències no es complien o bé, fins i tot, podia donar-se que alguna de les decisions fos contrària a alguna nova norma imposada per les autoritats franceses. La tradició feudal de les corts senyorials cerdanes subsistia, i exercien com si la frontera no hagués fet acte de presència, tot i que les sentències deixaven entreveure raons que hi tenien un lligam directe.²¹ En el fons, aquesta supervivència dels poders locals mostren una adaptació explícita d'algunes famílies importants que, de manera contradictòria, fallaven en favor del rei de França, però feien perviure les institucions locals catalanes. Aquestes famílies es «professionalitzen» en el món de les receptes de la justícia i es reinventen a elles mateixes generació rere generació. Famílies com els Sicart, els Travi, els Còdol d'Ur i Florí o els Vigo d'Err (a una escala menor) demostren un talent real a l'hora d'aprofitar les oportunitats polítiques tot sobrevivint a la cresta dels canvis del seu temps.

Altrament, es pot veure com la Cerdanya esdevé per culpa de la guerra i la presència de Montlluís un veritable espai militar. Això provoca un xoc amb la població que pot tenir —i ha de tenir— lectures diverses. I no ens referim en aquest cas a un efecte sobre la Cerdanya només, sinó a un xoc mental i social que arriba fins a Berga o Ripoll, sobretot a partir de la dècada dels vuitanta i noranta. La presència de Montlluís marca, juntament amb les malfiances locals i la incapacitat de l'exèrcit hispànic, un veritable *impasse* en la imatge dels francesos i la cohesió social i política del territori. Les raons principals d'aquest xoc són: la por —per les amenaces, atacs i controls i per la presència contínuament creixent dels soldats—, l'omnipresència francesa —altaveu d'una França enfortida en què Lluís

XIV porta a terme una explosió de la representació del seu regne— i la importància de les conseqüències que té la durada del temps —duració de la pressió i l'amenaça, però també de la guerra i els seus efectes perversos.

Finalment, si França havia decidit augmentar els controls a diversos nivells, es feia necessari un sistema jurídic exemplar i *exemplificador* que funcionés correctament. Aquest s'havia d'estendre a partir del Consell Sobirà. La integració de les terres cerdanes i rosselloneses a França s'acaba fent paral·lelament a un temps judicial.²² Montlluís forma part d'aquesta maquinària i es converteix en un *ull de control* pirinenc, d'un àmbit militar a un de completament social, del comerç i l'economia fins a la religiositat local —i més tenint en compte que la Cerdanya en la seva totalitat depenia de la diòcesi d'Urgell, sota jurisdicció del rei d'Espanya.

III - Trets polítics

Els efectes o conseqüències polítiques s'entrellacen amb aquells de caire social o militar. Però és possible destriar-ne alguns en concret per facilitar la comprensió directa del que sembla començar a canviar —o a mudar-se provisionalment de figura seguint els desitjats. Aquest seria el cas de les poblacions en si mateixes, l'àmbit eclesiàstic o comportament popular en la seva religiositat íntima i pública, i la realitat de la frontera.

Els diversos treballs de Peter Sahlins, i essencialment el que dedica a la frontera i les identitats a través del cas de la Cerdanya,²³ demostren que un dels pobles més afectats per les guerres de la segona meitat del segle XVII és Puigcerdà. Hi conflueixen els problemes, les contradiccions, els objectius militars, pèrdues físiques, etc. Però per damunt de tot sobresurt un comportament d'autodefensa. Aquell que, de manera primària, precedeix el recolzament col·lectiu conscient i, per aquesta mateixa raó, tan difícilment evidenciable. La línia entre l'autodefensa col·lectiva local i la conscienciació col·lectiva —implícitament política— de les poblacions veïnes, que superen l'estrictament local,²⁴ resulta ser molt prima. En qualsevol cas, s'erigeix quan la població es troba en condicions d'inferioritat davant d'una contraforça —que si es fa contínua i identificable en el temps, es transforma en contrai-dentitat— que transforma la defensa en revolta, i aquesta en resistència. De totes maneres, no implica automàticament una presa d'armes ni una acció violenta, ja que tot sovint la resistència —conscient i inconscient— es pot traduir per una continuació de les tradicions, de les relacions familiars, del comerç o dels costums religiosos si s'escau.

Per a Sahlins, el sentiment antifrancès es feia realment palès en les mateixes resistències populars, fins al punt que quan els francesos conquerien Puigcerdà —cosa que van fer diverses vegades en aquella època—, no s'esgrimia cap demostració d'efusivitat. I és que aquest era l'esquema clàssic: conquesta, arribada dels vencedors, recepció de les autoritats

i sermó de fidelitat del poble al guanyador amb festes incloses. Aquí res d'això no tenia lloc, excepte l'entrada i la recepció oficial. L'any 1678, important des d'un punt de vista militar, estratègic (decisió de la construcció de Montlluís) i per l'efecte psicològic que va tenir sobre la població i les autoritats hispàniques (destrucció de Puigcerdà el mes de setembre), es retroben diversos escrits reveladors i sorgeixen les accions heroiques. Què dir sinó de la lluita portada a terme contra el setge dels francesos en què nens de 12 i 13 anys van arribar a situar-se entre les primeres files? Una acció que mostra desesperació, una situació que se situa ben lluny de les possibilitats de 1640.

Els comportaments locals tenen definició i s'arreglaren sempre en una mateixa línia de solidaritats col·lectives per «defensar-se» —es donen veu a elles mateixes inconscientment— de les agressions militars, externes i comeses des de l'interior per les forces de França. De Montlluís arriben molts efectius, de la plaça parteixen decisions i controls, en el seu interior s'hi fan interrogatoris i tortures... Montlluís simbolitza l'estaca contraidentitària. Soldats per a la guerra o per pressionar les administracions locals per cedir aliments, o per evitar una circulació lliure dels habitants. En el si del seu cos bèl·lic, el governador de la vila-fortalesa «negociava», controlava i coaccionava les persones individualment, com al mateix síndic d'Andorra, a qui amenaçava d'invasió si no cedien bestiar i aliments. Les revoltes i alteracions existiren, però foren proporcionalment minses. És el cas de la Tor de Querol, on alguns desordres van tenir lloc per l'excessiva presència militar francesa; altres vegades per la prohibició de portar armes, quelcom ben tradicional en la societat catalana de l'època.²⁵

En l'àmbit religiós, cal destacar un efecte retòric dels exèrcits francesos, ja des de la Guerra dels Segadors, com és la manca de respecte cap a les esglésies i els seus símbols. Un fet com aquest els situava lluny de la simpatia local, i no només del món de l'Església, pel seu significat en una època en què l'heretgia hugonota —protestant o calvinista— seguia molt present en les ments occidentals. La imatge del soldat «francès» —tot i que gran part dels contingents militars eren de nacionalitats diverses— és la d'hugonot, heretge i fins i tot dimoni. Les agressions militars a les esglésies catalanes en temps de guerra només van contribuir a fixar aquesta amalgama.

Altrament, la dominació eclesiàstica de la Cerdanya quedava fora de l'abast dels francesos, ja que el conjunt del territori, com ja se sap, depenia del bisbat d'Urgell. Aquesta va ser una de les obsessions del rei de França en aquells anys, que instava els seus agents a negociar amb el Papa per fer dependre els seus territoris de diòcesis sota el seu control, tot donant per suposat que els bisbes d'aquests eren sempre nomenats per ell —des del Concordat de Bolonya de 1516. La realitat era una altra, ja que fins als anys 1669 encara no havia pogut nomenar directament el bisbe de Perpinyà-Elna. Calia, doncs, actuar a nivell local. Així, durant la campanya de 1678, l'intendent del Rosselló, Camus de Beaulieu, insistia en la necessitat que calia fer el possible per tal de nomenar francesos al capdavant de les comunitats religioses locals, com per exemple en els convents dels jacobins i dels agustins de

Puigcerdà. Ho justificava tot dient que les accions dels membres de l'Església de Catalunya eren contràries a ells i els seus interessos.

En part, aquesta raó era a la base del fet que les guerres no estalviaven els problemes a les esglésies dels pobles cerdans ni a les seves comunitats. Si bé sempre ha estat difícil controlar tropes, descontrolades o no, que se senten en territori conquerit, amb ple dret i amb desig d'aventura i riquesa. Moltes esglésies petites van conèixer problemes econòmics durant la segona meitat del segle XVII, sobretot durant els períodes de guerra. Aquest va ser el cas d'Alp. Els efectes de la guerra i la presència de tropes de França va provocar la misèria de la parròquia i de retruc dels seus habitants. L'alentiment o aturada de l'activitat de l'església tenia efectes sobre la vida quotidiana de la gent, en una època en què el recurs religiós era fonamental. Els testimoniatges sobre aquesta localitat són nombrosos, i indiquen la pèrdua de patrimoni de la parròquia com també les agressions comeses directament contra el rector i l'església, que va ser cremada i robada diverses vegades (1654, 1692 i els anys següents de guerra).²⁶

Però no podem pensar que les agressions o els controls es feien només contra l'Església, ja que a voltes provenien directament d'aquesta, i més des del territori on aquesta controlava directament un mode de justícia. Així, la Inquisició no va deixar d'immiscir-se en els casos de confiscacions o, sobretot, casaments mixtos —entre habitants d'una i altra monarquia. Els casaments «mixtos», si bé han continuat fins als nostres dies, no van conèixer grans canvis entre 1670 i 1700, malgrat el que es podria pensar tenint en compte les mesures que es van adoptar: van créixer els controls i es van exagerar les demandes per a l'aplicació de les normes tridentines (es van multiplicar els informes sobre les persones que havien de casar-se, sobre els seus orígens, la seva consanguinitat, les seves actituds morals i a vegades fins i tot polítiques). Tots aquests requeriments es feien des del cantó de la monarquia hispànica.

Des del cantó sota dominació francesa, com que l'existència del bisbat d'Urgell ja era un problema per si mateix, l'interès de les autoritats també va ser observar i immiscir-se en els casaments i les relacions dels catalans i catalanes d'ambdós cantons —a vegades, també hi ha casaments amb algun immigrant, però són casos menors, encara que no excepcionals, i més des de la vinguda de treballadors per a les obres de Montlluís i alguns soldats. No són estranyes, doncs, les cartes entre la cort i les autoritats del país en què es poden veure les manifestacions en aquest sentit. Així, el 28 d'agost de 1678, quan encara Montlluís no era ni projecte, Beaulieu escrivia a Louvois sobre la qüestió dels casaments:

Je voye que plusieurs personnes de qualité de ce pays cy songent de marier leurs enfants avec des sujets du Roy Catholique, comme il ne paroist pas que cela s'accorde avec les services de sa Majesté.²⁷

¿De quina manera podien impedir o controlar aquest tipus de casament, que d'altra banda no era més que la continuació d'una tradició secular natural que de cop i volta transgredia «la frontera»? Existien els impediments o prohibicions reials per a aquests casos o, també, la ja esmentada interdicció promoguda a partir dels informes de l'Església. Per aquesta raó, es fa palesa la multiplicació del nombre de permisos que arriben de Versalles, de la mà de Louvois, per decidir sobre els casaments. D'alguna manera, l'autoritat reial a França se substituïa per necessitat i interès a la de l'Església.

Per últim, cal esmentar breument un element que acostuma a passar per alt en molts estudis històrics i que aquí per raons d'espai no desenvolupem, però creiem que seria bo tractar-lo en profunditat de manera interdisciplinària, com és el de la relació entre l'art, la religiositat i la frontera.²⁸ És el cas de la idea d'assistir a sentir «la messe en Espagne», i que les autoritats franceses no veien lògicament de bon ull. L'altre cas era el de la creació artística, on es retroben elements religiosos plasmats pels mateixos artistes en una banda i altra i amb el mateix missatge, contravenint les tendències gal·licanes de l'època. Font Romeu n'és el millor exemple, amb l'obra de Sunyer. En aquests casos on els artistes vinguts del sud transmeten temes negociats amb les localitats del país que normalment haurien d'haver estat censurats pels francesos, es demostra que la frontera no hi és o no existeix, per la dificultat de controlar-la, per la seva difícil percepció a ulls d'unes autoritats gal·les gens acostumades al tema o uns dirigents catalans profrancesos que s'hi veien representats sense cap interpretació antifrancesa, de manera natural.

La realitat de la frontera s'adverteix a través de conceptes i elements de cultura (llengua, tradicions, casaments), comerç i religiositat enfront d'altres de bèl·lics (militar, por, mutacions, control vertical). Per tal de complir els objectius inicials —i, doncs, finals— de Montlluís, hauria calgut que França hagués annexionat tota la Cerdanya i evitar així que la frontera no fos altra cosa que un dubte expressat sobre un paper i esdevenir més que una interpretació del desig interessat d'una corona. L'intendent Trobat tenia, doncs, raó quan insistia en aquesta necessitat de voler controlar *de facto* tota la Cerdanya.

Un significat final

La construcció i la posada en marxa de Montlluís té un significat real molt superior a la delimitació sobre paper de la frontera el 1659-66. La dominació del territori des de Montlluís a partir dels anys 1680 va molt més enllà. D'aquesta manera, Montlluís no és una simple construcció militar, sinó un *concepte* o una *creació sociomilitar* amb conseqüències físiques, familiars, comercials, humanes i identitàries en una àrea territorial que supera el marc de la Cerdanya, i s'estén per part del Pirineu i el pre-Pirineu.

Montlluís simbolitza amb la seva presència l'existència d'una frontera i la pèrdua de llibertats locals —no només institucionals—, si bé un dels objectius principals expressats per Vauban no era altre que alleugerir el mal sobre les poblacions i el seu patiment per la presència dels soldats, que a partir de llavors havien de restar tancats a la vila-fortalesa. Montlluís, dibuixat i pensat per Vauban, però desenvolupat per un català, Ramon Trobat, esdevé més que una simple barrera militar i defensiva: és l'instrument de control local i regional. La presència de tropes permanents li permet el control absolut dels moviments de les poblacions i de l'enemic, que a mesura que passen els anys, només demostra més incapacitat militar. Cal destacar, en darrer lloc, la idea dels francesos de controlar la població des de l'interior, un projecte en què pensaven els castellans per al cas català des dels anys 1650, tot reflexionant sobre la possibilitat de crear una ciutadella que controlés Barcelona...²⁹ Curiosament, aquest projecte no es plasmarà fins el 1716 de la mà d'un francès, el rei Felip V d'Anjou. Montlluís s'erigeix 30 anys abans en la «Ciutadella» del Pirineu català.

Notes

- 1 Vegeu el cas de: Jacques-Antoine-Hippolyte de GUIBERT (1806 [reproducció digital 1991]), *Voyages de Guibert, dans diverses parties de la France et en Suisse: faits en 1775, 1778, 1784 et 1785* [ouvrage posthume publ. par sa veuve], Biblioteca Nacional de París, ed. de París, D'Hautel, p. 349-356.
- 2 Service Historique de l'Armée de Terre (SHAT, París) A1 611, peça 48, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Puigcerdà el 05/1678; SHAT A1 611, peça 55, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Puigcerdà el 28/05/1678; SHAT A1 611, peça 61, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Puigcerdà el 30/05/1678; SHAT A1 611, peça 82, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Verges el 17/06/1678.
- 3 Aquest extracte pertany a un text del 13 de maig, on escriu un altre memorial justificatiu a Louvois, molt similar a l'anterior: SHAT A1 648, peça 31, Trobat a Louvois, Perpinyà (13/05/1679).
- 4 SHAT A1 648, peça 28, *Carta de Trobat*...
- 5 Alain AYATS, *Louis XIV...*, p. 663
- 6 Lluís BASSEDA (1990), *Toponymie Historique de Catalunya Nord*, CREC-Universitat de Perpinyà, Revista Terra Nostra, 73-80, Prada, p. 534-535.
- 7 SHAT A1 697, peça 440, Louvois a Chaseron, Versailles (22/10/1683); SHAT A1 697, peça 509, Louvois a Chaseron, Versailles (25/10/1683).
- 8 SHAT A1 698, peça 56, Louvois a Durban, Versailles (03/11/1683)
- 9 SHAT A1 698, peça 65, Louvois a Chaseron, Versailles (03/11/1683). Louvois aprova l'expulsió realitzada per Trobat de religiosos «poc afins» que s'estaven a Montlluís.
- 10 SHAT A1 698, peça 260, Louvois a Durban, Versailles (12/11/1683)
- 11 Sobre el debat entorn de la temàtica dels Angelets, vegeu: Oscar JANÉ, «Una lectura alternativa de la revolta dels Angelets (v. 1663-¿2004?)», *Manuscrits*, 22, (2004), p. 121-138.
- 12 SHAT A1 1107, peça 111bis, Memorial de Trobat (14/10/1691)
- 13 SHAT A1 901, peça 15, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 16/08/1689

- 14 SHAT A1 648, peça 28, *Carta de Trobat a Louvois*, Perpinyà el 01/05/1679
- 15 SHAT A1 697, peça 440, *Carta de Louvois a Chaseron*, a Versalles el 22/10/1683
- 16 SHAT A1 356, peça 263, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 11/11/1673
- 17 Oscar JANÉ CHECA (2006), *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja-Barcelona, Ed. Afers, p.125.
- 18 Coneixem l'HDR (Habilitació a la Direcció de Recerques a França) presentada pel seu autor i que té prevista la seva publicació en breu.
- 19 Oscar JANÉ CHECA (en premsa), *La identitat de la frontera pirinenca. Efectes socials i polítics al nord de Catalunya des de la creació de Montlluís (1677-1698)*, Patronat Francesc Eiximenis-Diputació de Girona, p. 61-62
- 20 *Ibid.*, p. 66
- 21 *Ibid.*, p. 74-75
- 22 Sembla si més no curiós l'interès que des de fa temps han tingut diversos historiadors sobre l'aplicació i el sistema de la justícia al Rosselló al segle XVII. D'alguna manera, això s'explica per la maquinària posada en marxa en aquest final de segle XVII, i també per la convivència de sistemes mentals, jurídics i lingüístics superposats com seran el català i el francès —a voltes fins i tot el castellà!
- 23 Peter SAHLINS (1993), *Fronteres i identitats: la formació d'Espanya i França a la Cerdanya, S. XVII- XIX*, Vic, Eumo Ed.
- 24 Vegeu l'estudi que vam fer sobre el conjunt de Catalunya, especialment per al Nord i el Pirineu: Oscar JANÉ CHECA, *Catalunya i França al segle XVII...*
- 25 Oscar JANÉ CHECA, *La identitat de la frontera pirinenca...*, p. 126
- 26 *Ibid.*, p. 143
- 27 SHAT A1 613, peça 163, *Carta de Camus de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 28/08/1678
- 28 De moment, ens remetem al darrer capítol de: Oscar JANÉ CHECA, *Catalunya i França...*, p. 329-383
- 29 Antoni SIMON TARRÉS (2006), «L'estatus de Barcelona després de la Pau dels Pirineus, presidi o ciutadella?», *Estudis: Revista de historia moderna*, 32, p.237-262.